

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 71 Haziran 2020 & Volume: 13 Issue: 71 June 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İSMAİL DEDE'NİN FERAHFEZA VE SABÂ MEVLEVÎ ÂYİN-İ ŐERİFLERİNİN KARŐILAŐTIRMALI BİÇİM ANALİZİ COMPARATIVE FORM ANALYSIS OF İSMAİL DEDE'S FERAHFEZA AND SABA MEVLEVÎ AYINS

Şirin KARADENİZ GÜNEY*

Özet

Türk müziğinin en büyük formlarından olan Mevlevi ayinleri Mevlevilerin zikirleri sırasında, semaya eşlik edilmesi için sazın ve sözün bir arada icra edileceğİ şekilde bestelenmiş eserlerdir. Ayinler hakkında kaç selamdan oluştuğİ ve her selamın hangi usul ya da usullerle bestelenebileceğİ gibi temel konular hakkında bilgimiz bulunmaktadır. Ancak ayin bestelerken bu kuralların dışında yazılı olmayan bir takım form özelliklerinin olup olmadığının anlaşılması adına ayinlerin biçim analizlerini yapmak bu hususta çok faydalı olacaktır. Bu çalışmada İsmail Dede'ye ait iki farklı makamda bestelenen ayini Őeriflerin biçim analizi yapılmış böylece hem ayin bestelerken dikkat edilmesi gereken biçimler hakkında fikir sahibi olmak hem de İsmail Dede'ye ait bir besteleme biçiminin olup olmadığını öğrenmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlevi ayin, İsmail Dede, Analiz, Biçim.

Abstract

The Mevlevi ayins are musical pieces composed as vocal and instrumental accompaniments to the sacred dances during Mevlevi invocations. We have accumulated information on the main topics such as how many salams the Mevlevi ayins are comprised of, one of the greatest forms of Turkish music, and forms or methods that can be used to compose each salam. However, while composing the ayin, it would be very useful to perform the formal analysis of the ayins in order to discover whether any particular unwritten form features, other than these rules, are applicable. In this study, the form analysis of the ritual sheriffs composed by Ismail Dede in two different maqams was done with the view of both having a general idea about the forms to be considered while composing the ritual and finding out whether Ismail Dede adopted any composing style.

Keywords: Mevlevi Ayin, Ismail Dede, Analysis, Format.

* Doç. Dr, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı

Giriş

“Mevlevi ayini Hz. Mevlana'nın belli bir usule bağlı olmadan tamamen bir vecd hali ile yapmış olduğu semanın sonradan bir sisteme bağlanması ile oluşmuştur. Hz. Pir'in düşünce, yaşayış, ilim ve aşk halinden oluşan bu sistematik yapı, oğlu Sultan Veled ve onun oğlu Ulu Arif Çelebi zamanında oluşmuştur. Hem Sultan Veled hem de Ulu Arif Çelebi'nin belirli bir düzene bağlı olmaksızın sema ettikleri bilinmektedir. Ancak sonraları bunun Hz. Mevlana'yı anmak maksadı ile periyodik hale gelmesi, mukabelenin bir sistem haline gelmesine zemin oluşturmuş ve sema meclislerine bir düzen verilmeye başlanmıştır. 15. Yüzyılda (Sultan Veled oğlu Şemseddin Emir Abid Çelebi oğlu Emir Âlim Çelebi'nin oğlu olan ve 1421 yılında çelebilik makamına gelen Pir Adil Çelebi tarafından bugünkü anlamda düzenlenen mukabele-i şerif, daha sonra 1642 yılında çelebilik makamına geçen Pir Hüseyin çelebi tarafından, tekke ve medrese kavgalarının yoğun olduğu bir dönem olmasında rağmen herkes tarafından kabul görmüş bir şekilde son düzenlemeleri yapılmış ve son halini almıştır.” (Çalışır, 2010).

Mevlevi Ayinlerinin dört selam şeklinde bestelendiği, Birinci Selamın çoğunlukla Devr-i Revan ya da Ağır Düyek, İkinci Selamın büyük oranda Ağır Evfer ya da Ağır Düyek , Üçüncü Selamın ikinci ve üçüncü usullerinin Aksak Semai ve Yürük Semai, Dördüncü Selamın Ağır Evfer usulünde olduğu ve ayinlerin bu kurallar içerisinde ölçüldüğü bilinmektedir (Karadeniz, 2013). Ancak ayin besteleme hususunda bu kurallar dışında başka bir besteleme tekniği olup olmadığını öğrenmek aynı zamanda bundan sonra bestelenecek olan ayinlerde varsa biçim açısından dikkat edilmesi gereken hususları göz ardı etmeden geleneği devam ettirebilmek ve ayinleri anlamak adına daha faydalı olacaktır. Bu nedenle ayinlerin biçim analizlerini yaparak ayin formunda bu hususta nelere dikkat edilmesi gerektiğini saptamak oldukça önem arz etmektedir. Yine bu minvalde bir bestecinin iki farklı ayininde benzerlik ve farklılıkların, besteleme stiline var olup olmadığı sorusuna cevap bulmak için İsmail Dede tarafından bestelenen dokuz ayin içinden saba ve ferahfeza ayinler biçim açısından incelenmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre İsmail Dede'nin iki ayinin incelenmesinden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Biçim Analizi Metodu:

Biçim açısından yapılan analizlerde mısralar temel alınmıştır. Bir mısranın başladığı yerden bittiği yere kadar olan müzikal ifade bir bütün olarak kabul edilmiştir. Her müzikal ifade bir büyük harf ile simgelenmiştir. Farklı müzikal ifadeler farklı bir harf ile gösterilmiştir. Mısra sonlarında terennüm varsa mısralardan ayrı olarak kendi aralarında simgelenmişlerdir. A-B-C gibi büyük harfler biçimi oluşturan bölmeleri meydana getirmiştir. Bu analizlerin sonucunda selamlarda kaç bölüm bulunduğu tespit edilmiş ve biçim şemalarında gösterilmiştir. Bir örnek üzerinde gizah edecek olursak

$$A^{1m} + T^1 + A^{1m 1/2}$$

$$B^{2m} + T^2$$

$$A'^{3m} + T^1$$

$$C^{4m} + T^3$$

$$A''^{5m} \times 2 \text{ şemasında;}$$

- A-B-C gibi büyük harfler mısraların müzikal benzerlik ya da farklılığını göstermektedir.
- Büyük harflerin üzerindeki 1m - 2 m gibi ifadeler o harfin hangi mısranın bestelenmesi ile meydana geldiğini göstermektedir.
- T harfi terennümleri ifade etmektedir.
- T harfinin üzerindeki sayılar terennümlerin birbirleri ile aralarındaki benzerlik ya da farklılıkları göstermektedir.
- X2 o mısranın iki kere tekrarlandığını ifade eder.
- $A^{1m 1/2}$ birinc mısranın yarısının tekrar edildiğini göstermektedir.
- Bir melodi geldikten sonra, ileride başka bir melodi benzer şekilde geliyor ise yeni melodiye benzediği melodinin harfi verilmiş ancak harfin yanına ' işaretini konmuştur. Bunlara benzeyen yeni bir melodi geliyorsa harfin üzerine '' konmuştur.

Birinci Selam

Her iki ayinin birinci selamı devrirevan usulündedir.

• Biçim Açısından:

Tablo1: Biçim Şeması

Ferahfeza Ayin	Saba Ayin
I. SELAM	I. SELAM
<u>A BÖL.</u>	<u>A BÖL.</u>
A1m +T1	A1m +T1
B2m +T2	B2m +T2
A3m + T1	C3m + T1'
B4m+T2	B4m+T2'
C5m + T3	
B6m+T2	

- 1) Birinci selam iki ayinde de dört bölümden oluşmuştur (Bkz: Tablo 1).
- 2) Birinci selamın A Bölümünde iki ayinin yapısı birbirine benzemekle birlikte tıpatıp aynı değildir. Ferahfeza ayinin ilk iki mısramdaki melodik yapı üçüncü ve dördüncü mısralarla tekrarlandığı için saba ayinden farklılık göstermektedir. Saba ayinin yapısı terennümler olmasaydı şarkı biçimi olarak nitelendirilebilirdi ancak serbest bir form olarak bestelenmiş. Ferahfeza ayinde aynı şekilde terennümleri olmasaydı şarkı formu olarak nitelendirilebilirdi (Bkz:Tablo 1).
- 3) Terennümler mısralardan sonradır. Saba ayinde iki terennüm vardır ve dönüşümlü olarak gelmektedir. Ferahfeza ayinde ise üç ayrı terennüm vardır (Bkz: Tablo 1).
- 4) A Bölümü ferahfeza ayinde altı, saba ayinde dört mısradır (Bkz: Tablo 1).

Tablo 2: Biçim Şeması

Ferahfeza Ayin	Saba Ayin
<u>B BÖL.</u>	<u>B BÖL.</u>
D7m +D'8m+T2'	D5m +T1''
E9m +D'10m+T2'	D6m + T3
	E7m + T1
	D8m + T3'

- 5) B Bölümü ferahfeza ayinde nakış biçiminde, saba ayinde murabba biçimindedir (Bkz: Tablo 2).
- 6) Ferahfeza ayinin B Bölümündeki terennümler birbirleri ile aynıdır ve A Bölümünde de görülmektedir. Saba ayindeki terennümler iki farklı yapıdadır ve dönüşümlü olarak sıralanmıştır. Terennümlerden ilki A Bölümünde de görülmektedir (Bkz: Tablo 2).
- 7) B Bölümü iki ayinde de dört mısradır (Bkz: Tablo 2).
- 8)

Tablo 3: Biçim Şeması

Ferahfeza Ayin	Saba Ayin
<u>C BÖL.</u>	<u>C BÖL.</u>
F11m	F9m +G9m+T4
G12m	H10m +T5
H13m	I11m +T6
I14m	
J15m	
K16m	

- 9) C Bölümü iki ayinde de serbest ve birbirlerinden farklı yapıdadır (Bkz: Tablo 3).
- 10) Ferahfeza ayinin C Bölümünde terennüm yoktur. Saba ayinin C Bölümünde üç terennüm bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve sonuncusu aynıdır ve önceki bölümden farklıdır (Bkz: Tablo 3).
- 11) C Bölümü ferahfeza ayinde altı, saba ayinde ilk mısram iki kere tekrarlanması ile dört mısradır (Bkz: Tablo 3).

Tablo 4: Biçim Şeması

Ferahfeza Ayin	Saba Ayin
<u>D BÖL.</u>	<u>D BÖL.</u>
L ^{17m}	J ^{12m} + T ⁷
L ^{18m}	K ^{13m} + T ⁸
M ^{19m}	L ^{14m} + T ⁷
L ^{20m}	K ^{15m} + T ⁸
	Terennüm ⁹

12) D Bölümü Saba ayinde şarkı formuna benzemekle birlikte terennümler olduğu için serbest bir form olarak nitelendirilebilir. Ferahfeza ayinde serbest yapıda bestelenmiştir (Bkz: Tablo 4).

13) Saba ayinde bu bölümde terennümler her mısradan sonradır ve iki ayrı terennüm dönüşümlü sıralanmaktadır ve önceki bölümdeki terennümlerden farklıdır. Bunun dışında saba ayinde bölüm sonunda bir terennüm daha bulunmaktadır ve buda ayrı bir melodik yapıdadır. Ferahfeza ayinin bu bölümünde terennüm yoktur (Bkz: Tablo 4).

14) Birinci selamın son bölümü olan D Bölümü iki ayinde de dört mısradır (Bkz: Tablo 4).

❖ Yapılan analiz sonucunda birinci selamda iki ayinde toplam beş serbest biçim, bir şarkı, bir murabba ve bir nakış biçimi kullanıldığı tespit edilmiştir.

İkinci Selam

İkinci selam iki ayinde de ağır evfer usulünde bestelenmiştir.

Tablo 5: Biçim Şeması

Ferahfeza Ayin	Saba Ayin
II. SELAM	II. SELAM
<u>A BÖL.</u>	<u>A BÖL.</u>
A ^{1m}	A ^{1m}
A ^{2m}	A ^{2m}
B ^{3m}	Terennüm saz
C ^{4m}	
Terennüm saz ¹	

1) İki ayininde ikinci selamı bir bölümdür (Bkz: Tablo 5).

2) Yapıları itibariyle iki ayin birbirlerinden farklıdır. Saba ayin aynı melodi ile ikinci selamı tamamlarken, ferahfeza ayinde üç ayrı melodi bulunmaktadır (Bkz: Tablo 5).

3) Her iki ayinde de bölüm sonunda Terennüm saz bulunmaktadır (Bkz: Tablo 5).

4) Ferahfeza ayin dört, saba ayin iki mısradır. Ferahfeza ayinin güftesi ayinlerin ikinci selamında çoğunlukla kullanılan güfteden farklıdır (Bkz: Tablo 5).

❖ İkinci selamda toplamda iki tane serbest biçim kullanıldığı tespit edilmiştir.

Üçüncü Selam

İki ayininde üçüncü selamının A Bölümü devrikebir usulünde bestelenmiştir.

1) Ferahfeza ayinin üçüncü selamı beş, saba ayinin altı bölümünden oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Biçim Şeması

Ferahfeza Ayin	Saba Ayin
III. SELAM	III. SELAM
<u>A BÖL.</u>	<u>A BÖL.</u>
A ^{1m} + T ¹	A ^{1m} + T ¹
B ^{2m} + T ²	A ^{2m} + T ^{1'}
C ^{3m} + T ³	B ^{3m} + T ²
D ^{4m} + T ⁴	A ^{4m} + T ^{1'}
Terennüm saz ¹	

- 2) Saba ayının A Bölümü murabba biçimine iken ferahfeza ayının A Bölümü serbest yapıdadır (Bkz: Tablo 6).
- 3) A Bölümünde her iki ayinde de terennümler her mısradan sonradır. Ferahfeza ayinde her mısradan sonra ayrı bir terennüm gelirken saba ayinde sadece üçüncü mısradan sonra gelen terennüm farklıdır (Bkz: Tablo 6).
- 4) Ferahfeza ayinde A Bölümü sonunda Terennüm saz vardır. Bu terennüm saz ile aksak semai usulüne geçilmektedir. Saba ayinde bulunmamaktadır (Bkz: Tablo 6).
- 5) A Bölümü iki ayinde de dört mısradır (Bkz: Tablo 6).

Tablo 7: Biçim Şeması

Ferahfeza Ayin	Saba Ayin
B BÖL.	B BÖL.
E ^{5m}	C ^{5m} + T ^{1'}
F ^{6m}	D ^{6m} + T ³
E ^{7m}	Terennüm saz ¹
F ^{8m}	
Terennüm saz ²	

- 6) B Bölümü ferahfeza ayinde yürük semai usulünde iken saba ayinde devrikebir usulü devam etmektedir (Bkz: Tablo 7).
- 7) B Bölümü iki ayinde de serbest ve birbirlerinden farklı yapıdadır (Bkz: Tablo 7).
- 8) Ferahfeza ayini B Bölümünde terennüm yoktur. Saba ayinde her mısradan sonra bir terennüm gelmektedir. Bu terennümlerden ilki A Bölümündeki ikinci terennüm ile aynı ikinci terennüm ise farklıdır (Bkz: Tablo 7).
- 9) B Bölümünün sonunda iki ayinde de Terennüm saz bulunmaktadır. Saba ayinde bu terennüm saz ile aksak semai usulüne geçilmektedir (Bkz: Tablo 7).
- 10) B Bölümü ferahfeza ayinde dört, saba ayinde iki mısradır (Bkz: Tablo 7).

Tablo 8: Biçim Şeması

Ferahfeza Ayin	Saba Ayin
C BÖL.	C BÖL.
G ^{9m} +T ⁵	E ^{7m}
H ^{10m} +T ⁶	F ^{8m}
I ^{11m} +T ⁶	E ^{9m}
J ^{12m} +T ⁶	F ^{10m}
K ^{13m}	Terennüm saz ²
L ^{14m} +T ⁷	
M ^{14m} +T ⁷	

- 11) C Bölümü iki ayinde de yürük semai usulündedir ve selam sonuna kadar bu usulde devam eder.
- 12) Üçüncü selamın bu bölümünde iki ayin yapıları bakımından farklıdır. Her iki kısımda serbest biçimde bestelenmiştir. Bu bakımdan benzerlik göstermektedirler (Bkz: Tablo 8).
- 13) C bölümünde saba ayinde terennüm yoktur. Ferahfeza ayinin C Bölümünde üç ayrı terennüm görülmektedir (Bkz: Tablo 8).
- 14) Saba ayinde C Bölümünün sonunda Terennüm saz vardır. Ferahfeza ayinin bu bölümünde Terennüm saz bulunmamaktadır (Bkz: Tablo 8).
- 15) C Bölümü saba ayinde dört, ferahfeza ayinde son mısraın iki kere tekrarı ile yedi mısradır (Bkz: Tablo 8).

Tablo 9: Biçim Şeması

Ferahfeza Ayın	Saba Ayın
<u>D BÖL.</u>	<u>D BÖL.</u>
$N^{15m} + O^{16m} + T^8$	$G^{11m} + H^{12m} + T^4$
$N^{17m} + O^{18m} + T^8$	$I^{13m} + H'^{14m} + T^4$
Terennüm saz ³	

- 16) Ferahfeza ve saba ayinin D Bölümü nakış biçimindedir (Bkz: Tablo 9).
- 17) İki ayinde de D bölümündeki iki terennüm birbirinin aynısı önceki bölümlerden farklıdır (Bkz: Tablo 9).
- 18) Ferahfeza ayinde D Bölümü sonunda Terennüm saz vardır (Bkz: Tablo 9).
- 19) D Bölümü iki ayinde de dört mısradır (Bkz: Tablo 9).

Tablo 10: Biçim Şeması

Ferahfeza Ayın	Saba Ayın
<u>E BÖL.</u>	<u>E BÖL.</u>
P^{19m}	J^{15m}
R^{20m}	J^{16m}
S^{21m}	$K^{17m} \times 2$
T^{22m}	J'^{18m}
P'^{23m}	
R''^{24m}	
U^{25m}	

- 20) Saba ayinin E Bölümü murabbaya benzemekle birlikte terennümü olmadığı için serbest olarak adlandırılabilir. Ferahfeza ayinde serbest biçimde bestelenmiştir (Bkz: Tablo 10).
- 21) Her iki ayinde bu bölümde terennüm yoktur (Bkz: Tablo 10).
- 22) Ferahfeza ayin yedi, saba ayin üçüncü mısraın iki kere tekrarlanması ile beş mısradır (Bkz: Tablo 10).

Tablo 11 : Biçim Şeması

Saba Ayın
<u>F BÖL.</u>
$L^{19m} + T^5$
$M^{20m} + T^6$
$L^{21m} + T^5$
$M^{22m} + T^{6'}$

- 23) F Bölümü sadece saba ayinde vardır. Serbest bir yapıya sahiptir (Bkz: Tablo 11).
- 24) Her mısradan sonra tekrarlanan terennümler iki ayrı yapıdadır ve sırayla tekrarlanır (Bkz: Tablo 11).
- 25) F Bölümü dört mısradır (Bkz: Tablo 11)
- ❖ Üçüncü selamda toplamda dört kere serbest biçim, iki kere nakış ve bir kere murabba biçimi kullanılmıştır.

Dördüncü Selam

Dördüncü selam iki ayinde de ağır evfer usulünde bestelenmiştir.

- 1) İki ayinin dördüncü selamı bir bölümdür.

Tablo 12: Biçim Şeması

IV. SELAM	IV. SELAM
<u>A BÖL.</u>	<u>A BÖL.</u>
A^{1m}	A^{1m}
A'^{2m}	A'^{2m}

- 2) Dördüncü selam aynı melodinin iki kere tekrarlanması ile oluşmuştur (Bkz: Tablo 12).
 - 3) Saba ayının dördüncü selamı ikinci selamın yarısından meydana gelmişken, ferahfezanın dördüncü selamı ikinci selamdan farklıdır (Bkz: Tablo 12).
 - 4) İki ayının dördüncü selamı iki mısradan meydana gelmiştir (Bkz: Tablo 12).
- ❖ Dördüncü selamda iki kere serbest biçim kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç

- ❖ Yapılan analiz sonucunda iki ayinde kullanılan murabba biçimleri aşağıdaki gibidir (Bkz: Tablo 13).

Tablo 13 : Biçim Şeması

MURABBA	-a-	-b-
	A^{1m+T^1}	A^{1m+T^1}
	$A^{2m+T^1'}$	A^{2m+T^2}
	B^{3m+T^2}	$B^{3m+T^1'}$
	$A^{4m+T^1'}$	$A^{4m+T^2'}$

- ❖ Yapılan analiz sonucunda iki ayinde kullanılan nakış biçimleri aşağıdaki gibidir (Bkz: Tablo 14).

Tablo 14 : Biçim Şeması

NAKIŞ	-a-	-b-
	$A^{1m+A^{2m}+T^1}$	$A^{1m+B^{2m}+T^1}$
	$B^{3m+A^{4m}+T^1}$	$A^{3m+B'^{4m}+T^1}$

- ❖ Yapılan analiz sonucunda iki ayinde kullanılan serbest biçimler aşağıdaki gibidir (Bkz: Tablo 15).

Tablo 15 : Biçim Şeması

		-a-	-b-	-d-	-e-	-f-
		SERRBEST BİÇİM ŞEMALARI	1	A ^{1m}	A ^{1m+T1}	A ^{1m+T1}
B ^{2m}	B ^{2m+T2}			B ^{2m+T2}		
A ^{3m}	A ^{3m+T1}			A ^{3m+T1}		
B ^{4m}	B ^{4m+T2}			B ^{4m+T2}		
Ter. saz				C ^{5m+T3}		
				B ^{6m+T2}		
2	A+T ¹		A+T ¹			
	B+ T ²		B+ T ²			
	C+T ^{1'}		C+T ¹			
	B+ T ^{2'}		B+ T ²			
3	A ^{1m}		A ^{1m+T1}	A ^{1m}		
	B ^{2m}		B ^{2m+T2}	B ^{2m}		
	C ^{3m}		C ^{3m+T2}	C ^{3m}		
	D ^{4m}		D ^{4m+T2}	D ^{4m}		
	E ⁵		E ^{5m}	A' ^{5m}		
	F ^{6m}		F ^{6m+T3}	B' ^{6m}		
			G ^{6m+T3}	E ^{7m}		
4	A ^{1m+B2m+T1}					
	C ^{3m+T2}					
	D ^{4m+T3}					
5	A ^{1m+T1}					
	B ^{2m+T2}					
	C ^{3m+T3}					
	D ^{4m+T4}					
	Ter. saz					
6	A ^{1m+T1}					
	B ^{2m+T2}					
	Ter. saz					
7	A ^{1m}	A ^{1m}	A ^{1m}	A ^{1m}	A ^{1m}	
	A ^{2m}	A ^{2m}	A' ^{2m}	A' ^{2m}	A' ^{2m}	
	B ^{3m}	B ^{3m X 2}	B ^{3m}	Ter. saz		
	A ^{4m}	A ^{4m}	C ^{4m}			
			Ter. saz			

KAYNAKÇA

Çalışır, Ahmet (2010). *Beste-i Kadimden Beste-i Cedide Meydan Görmüş Ayinler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Karadeniz, Şirin (2013). *Mevlevi Ayinlerinin Kompozisyon Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İstanbul Konservatuvarı (?). *Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevi Ayinleri, İstanbul 1934- 1937*. İstanbul: İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı.